

О.Даниленко

**РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ В
СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ЕМІГРАНТІВ**

Українська еміграція міжвоєнного періоду своєю активною громадсько-політичною, культурно-просвітньою й науковою діяльністю, пронизаною ідеєю української державності і українського національно-культурного відродження, залишила глибокий слід у житті не тільки українського зарубіжжя, а й українського народу взагалі. Важливим завданням істориків незалежної України стало ознайомлення широких верств українського народу з творчими здобутками, з життям і діяльністю українських емігрантів. В різних країнах по-різному складались стосунки влади і еміграції. Найбільш сприятливі умови для життя і діяльності українських емігрантів у міжвоєнний період були створені урядом Чехословаччини.

Наданням всебічної допомоги українським емігрантам Чехословаччини займався Український громадський комітет

(УГК), який був створений і працював у 1921-1925 рр. і діяльність якого нерозривно пов'язана з т. з. "Російською допомогою акцією" (Ruská pomocná akce). Офіційно визнаний посередником між чеським урядом і українською еміграцією, УГК поставив своєю метою "всебічну допомогу українським громадянам, що проживають в ЧСР". Для виконання цього непростого завдання Український громадський комітет займався заснуванням різного роду організацій і об'єднань, організував матеріальну, медичну, юридичну та іншу допомогу українським емігрантам, реєстрував осіб українського походження, допомагав у пошуках роботи і т. п. Таким чином, УГК постав як головна загальноукраїнська організація українців в Чехословаччині першої половини 20-х років.

Проблема заснування, організації роботи і розвитку Українського громадського комітету, за справедливим визначенням провідного фахівця із всесвітньої історії С. В. Віднянського, є недостатньо дослідженою¹, і тому потребує глибшого аналізу і вивчення. В українській історіографії безпосереднє відношення до даної теми мають кілька робіт. Це передусім публікації М. Кугутяка² та О. Мушинки³, що містять цінні відомості про діяльність Українського громадського комітету в ЧСР. Стаття М. Кугутяка насичена фактологічним і статистичним матеріалом, але в ній відсутні характеристики персоналій, що необхідно для більш глибокого аналізу і правильного розуміння діяльності Українського громадського комітету. Обсяг статті не дозволив автору з достатньою повнотою розкрити ключові аспекти діяльності УГК, зокрема його роль у соціальному житті еміграції. Такий недолік має і згадана стаття словацького дослідника О. Мушинки, що висвітлює окремі ділянки діяльності УГК. Автори даних досліджень вказують і різні причини припинення діяльності Українського громадського комітету: М. Кугутяк акцентує увагу на причинах внутрішнього порядку, М. Мушинка стверджує, що УГК був заборонений через ліквідацію Російської допоміжної акції. Поза увагою авторів залишилися такі важливі питання, як структурна побудова організації, роль УГК в соціальній адаптації емігрантів, його участь в соціально-культурному житті української еміграції, значення організованих і проведених УГК допоміжних акцій, результати діяльності і впливу на подальшу долю українських емігрантів у Чехословаччині. Досить схематично висвітлено роботу по створенню навчальних закладів для українських емігрантів, результати їхньої праці. Очевидно, це пояснюється

тим, що дослідники мали обмежену джерельну базу та й обсяг статей не дозволив повніше розкрити проблему.

Монографія С. Наріжного⁴, а також нещодавно видані матеріали⁵ до неї, найбільш інформаційно наповнене на сьогодні дослідження, яке висвітлює в основному культурно-освітній аспект діяльності української еміграції за кордоном, передусім у Чехословаччині. При цьому автор подає цінну інформацію про багатьох українських науковців, а екскурс в історію української політичної еміграції взагалі є унікальним здобутком С. Наріжного. Побіжно характеризуються витоки еміграції, структура, кількісні параметри. Тут же подано декілька сюжетів, пов'язаних з характеристикою таборів для інтернованих українських вояків у Польщі та Чехословаччині. Розкриваються особливості культурно-просвітницької діяльності в середовищі вояків армії УНР, є дані про погляди й настрої інтернованих. С. Наріжний у своїй праці подає в систематизованому й узагальненому вигляді велику кількість матеріалу про українські вищі школи та студентство, наукові інституції, громадсько-політичні, спортивні та пластові організації тощо. Ця праця багата на корисний фактологічний матеріал. Але діяльність Українського громадського комітету висвітлена не в тому обсязі і не в тій мірі, яку він насправді відіграв у реальному житті.

Огляд літератури засвідчує значний доробок вітчизняних істориків у вивченні української еміграції у Чехословаччині у міжвоєнний період. Одночасно приклад Українського громадського комітету показує, що на інституційному рівні багато проблем залишаються ще малодослідженими або й зовсім не вивченими.

В даній статті автор ставить за мету висвітлити окремі аспекти діяльності Українського громадського комітету в соціальній адаптації українських емігрантів в Чехословаччині.

Катастрофа, якої зазнала молода Українська держава в 1919-1920 рр., стала причиною великої еміграції українців на захід. В першу чергу, це була еміграція військових і цивільних осіб, що були причетні до державного будівництва. Поява нового типу українського переселенця – політичного емігранта стала найяскравішою рисою еміграції міжвоєнного періоду. Вигнанцями стали міністри уряду Української народної республіки, урядові функціонери, учасники військових формувань, національна інтелігенція, які й склали кістяк української еміграції. Європейські країни стали притулком для тих, хто не прийняв радянської влади (Наддніпрянина) чи польського окупаційного режиму (Західна

Україна). Емігрувала також значна частина діячів науки і культури, студентської молоді.

Спочатку загальна кількість емігрантів наближалась до 100 тис. чол.⁶ Але у 1923 р., коли більш-менш стабілізувалась ситуація в Галичині, багато західноукраїнських емігрантів повернулися на батьківщину. Після цього більшість серед української політичної еміграції складали вихідці з Східної України, зайнятої більшовиками. Загальна чисельність емігрантів на цей час становила 40-50 тис. чол.⁷ Ці люди були змушені залишити свій рідний дім, оселю, свою країну переважно через політичні переконання. Для багатьох з них, дійсно свідомих українців, боротьба за незалежність України стала змістом всього життя. Щоб бути ближче до своєї батьківщини, вони оселялись у сусідніх країнах – в основному в Австрії, Польщі та Чехословаччині.

З 1923 р., коли польський уряд відмовився від підтримки Петлюри, Польща перестала бути надійним притулком для емігрантів. Після цього більша частина емігрантів переїхала до Чехословаччини, хоча немало українців залишилося в Польщі або на окупованій Польщею Волині. Сприятливі умови життя в Чехословаччині, людяне ставлення і прихильність з боку корінного населення і правлячих кіл, можливість здобути вищу освіту, що надавалася молоді, відсутність перепон для виявлення національних переконань, політичних і релігійних поглядів, незабаром перетворили чеську столицю на головний центр української еміграції.

На той час Чехословаччина була однією з найдемократичніших країн Європи, а її президент професор Томаш Г. Масарик (на цій посаді перебував з 1918 р. по 1935 р.) був добре поінформований про українські проблеми і співчував національно-визвольній боротьбі українців. Якщо українська політична проблема як така ще викликала в Т. Масарика певні сумніви, то ставлення до культурно-національних питань він висловив досить чітко: "література і мистецтво, філософія і наука, політика і адміністрація, моральний, релігійний і взагалі духовний характер кожного народу, а отже, й українського, мусить бути національний"⁸. Свого часу він приїздив до України, був знайомий з М. Грушевським, С. Петлюрою, В. Винниченком, а, отже, добре володів тогочасною ситуацією в Україні, розстановкою політичних сил і т. ін. Інтерес до України пробуджувало також знайомство Т. Масарика з І. Франком, С. Колессою, К. Трильовським, С. Дністрянським⁹. Крім того, Т. Масарик в минулому сам був емігрантом, тому

добре розумів побутові труднощі емігрантського життя. Цим зумовлюється таке людяне ставлення до українських емігрантів, яке можна було спостерігати в чеських і словацьких землях.

Чехословацька держава простягла руку допомоги тисячам біженців з українських земель (а на початок 1922 р. українські емігранти в Чехословаччині становили майже 20 тис. осіб¹⁰). Вже у листопаді 1921 р. українські студенти отримали від чехословацького уряду допомогу в розмірі 500 тис. крон¹¹.

Чехословацький уряд доволі прискіпливо і цілеспрямовано регулював вплив емігрантів. Основна мета – зосередження в країні провідних діячів задля підготовки інтелігенції для сприяння українському національно-демократичному руху. Дуже швидко основним пріоритетом чехословацької політики щодо емігрантів з колишньої російської імперії став розвиток науки, освіти і культури. У 1923 р. Т. Масарик відкрито заявив, що Чехословаччина вважає своїм обов'язком “збирати, зберегти й підтримати залишки культурних сил” в емігрантському середовищі, що сприятиме перетворенню Чехословаччини на провідний слов'янський центр Європи¹².

Цей політичний курс було проголошено влітку 1921 р. і названо “російська допоміжна акція”. Ним було покладено початок у вирішенні емігрантського питання в Чехословаччині на найвищому рівні. За значної моральної підтримки, матеріальної і гуманітарної допомоги громадських і політичних сил Чехословаччини тут було засновано українські, російські, білоруські інституції, товариства та організації, більшість з яких мала культурно-просвітницький та науковий характер. Основне завдання цих установ чехословацький уряд вбачав у задоволенні духовних та матеріальних потреб емігрантів. Всього на проведення акції допомоги емігрантам з колишньої Російської імперії з державних фондів протягом 1921-1937 рр. було виділено понад 500 млн. крон¹³.

Українська спільнота в еміграції була відображенням (хоч і не цілком відповідним) соціальної структури української нації на батьківщині. Якщо в Україні робітники співвідносились з селянами як 1 до 18, то в еміграції – в пропорції 1 до 4,5¹⁴. Це пояснюється тим, що інтелігенція і робітники виявили більшу активність у національно-визвольних змаганнях, тому і більшою виявилась їх присутність в еміграції. Окрім того, селяни більше прив'язані до землі, місця постійного проживання, і менш рухливі в соціальному плані.

Треба наголосити на тому, що соціальна структура української еміграції суттєво відрізнялась від еміграції російської. Остання мала в своєму складі багато представників заможних класів, оскільки капітал в імперії концентрувався переважно в російських руках. У багатьох європейських містах були відкриті російські банки, ресторани, торгово-комерційні, промислові підприємства. Російська еміграція активно включилася у соціальний процес країн перебування. Українська політична еміграція такої можливості не мала і тому була змушена зайняти найнижчі щаблі соціальної драбини. Основна маса емігрантів змушена була здобувати засоби для виживання, покладаючись лише на власні сили і розум, витрачаючи всю свою снагу на здобуття якихось коштів, мінімально необхідних для задовільного існування. Цим і пояснюється поступовий спад політичної активності українських емігрантів і гострота проблеми їх соціальної адаптації.

Українські емігранти безумовно потребували різнобічної підтримки з боку влади. Посередником між чехословацькою владою і українськими емігрантами і став Український громадський комітет, створений 7 липня 1921 р. з ініціативи групи українських громадян. Він мав своїм завданням всебічну опіку українських емігрантів і репрезентації їх перед чехословацьким урядом. Статут, затверджений владою Чехословацької республіки (точніше – Міністерством внутрішніх справ) 1 липня 1921 р. (згодом, трохи в зміненій формі – 19 лютого 1924 р.) вказував на те, що Український громадський комітет є приватним добродійним товариством, що має метою всебічну допомогу українській еміграції. УГК ставив за мету: “не тільки рятувати фізичне існування українців-емігрантів, які великим числом своїм красномовно свідчать про розмір катастрофи, але... дати можливість численним жертвам національної катастрофи приєднатись до культурного життя Чехословаччини, здобути освіту й знання, необхідні для майбутньої їх роботи на користь українського народу”¹⁵. Одразу було обрано Управу УГК в складі М. Шаповала, Н. Григорієва, О. Мицюка, Г. Грицяя. Всі вони були діячами і функціонерами різних українських урядів часів революції і громадянської війни. Так, М. Шаповал в минулому – колишній міністр пошт і телеграфів в Центральній Раді, згодом – міністр земельних справ в уряді за Директорії. Н. Григорієв – міністр освіти в Центральній Раді. О. Мицюк – міністр внутрішніх справ в уряді УНР часів Директорії.

Структура Українського громадського комітету була доволі чіткою: Загальні збори, Ревізійна Комісія, Управа, Секретаріат, Організаційний відділ, Відділ опікування, Українська Хата, Фінансовий відділ, Медичний відділ, Видавничий відділ, Культурно-освітній відділ, Виставочна комісія, Комісія допомоги жінкам і дітям, Комісія допомоги українським ученим, Комісія видавничого фонду, Правнича комісія, Делегація до чесько-українського комітету. Адміністративно-господарська комісія опікувалась створенням Української господарської академії в Подєбрадах. Спеціальна комісія працювала над створенням Українського вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова.

Український громадський комітет намагався робити все можливе, щоб українські емігранти з перших днів перебування на теренах Чехословаччини відчували підтримку і були відносно захищені в соціальному, матеріальному і правовому плані.

В ЧСР існували організації, які реєстрували та брали під свою опіку не тільки росіян, а й емігрантів взагалі з території колишньої Російської імперії, незалежно від їх національності. Але влада ЧСР настояла на тому, щоб емігрант не мав права реєструватись у кількох організаціях, тому Український громадський комітет викреслював з реєстраційних документів усіх тих, хто в результаті перевірки виявився зареєстрованим в якійсь іншій еміграційній організації¹⁶. На 1 липня 1925 р. в УГК були зареєстровані 5627 осіб¹⁷. Ці люди зареєструвались в УГК не тому, що не могли зареєструватись в якійсь іншій установі – така можливість була і її використовували ті, хто хоча походив з України, стояв на позиціях загальноросійської держави. Вказана цифра свідчить про те, що майже шість тисяч чоловік свідомо прийшли в УГК як до установи української, рідної, національно близької.

За своїм соціальним складом українська еміграція належала переважно до трудових елементів (селян, робітників та трудової інтелігенції) і тільки незначна її частина – до інших верств громадянства. Територіальне походження свідчить про те, що більшість виїхала з тих земель, які опинилися під владою більшовиків (Правобережної і Лівобережної України, Кубані, Зеленого Клину та ін.). Соціальний склад української еміграції засвідчував, що це не були “буржуї”, з якими боролися більшовики задля соціального порядку. Отже, емігранти-українці з територій, зайнятих більшовиками, змушені були тікати не з мотивів соціальної, а національної боротьби. Те ж можна сказати і про втікачів з інших українських земель (Галичина, Бессарабія,

Буковина), де українців переслідували також не стільки за соціальними, а передусім за національними мотивами.

З 5627 чоловік 94,31% вважали себе українцями. Решта належали до інших національностей, що підкреслює свідомість їх вибору між Українським громадським комітетом, як установою українською, та іншими. Реєструючись в УГК, вони тим самим декларували свою приналежність до України, як національно-державного організму, хоч самі не завжди були українцями за національністю.

Дані про вік українських емігрантів вказують на те, що це люди переважно від 15 до 54 років (94,8%). 53,8% зареєстрованих були людьми віком від 25 до 34 років, тобто найбільш працеспроможного віку.

Майже 20% українських емігрантів, зареєстрованих в УГК, були малописьменними або взагалі неписьменними, а 8,17% з них взагалі не знали грамоти¹⁸. Цим пояснюється велика активність Українського громадського комітету в галузі загальної освіти.

В тій чи іншій формі УГК надавав допомогу усім зареєстрованим, а іноді навіть незареєстрованим в УГК емігрантам. Реально можна говорити про допомогу УГК в тій чи іншій формі більш ніж 6 000 чоловік.

По прибутті в Чехословаччину українські емігранти потребували перш за все притулку. З цією метою УГК створив кілька так званих переходових станиць для тимчасового проживання емігрантів. Так, через першу українську переходову станицю в Празі за три роки пройшло 5 326 чол., на харчування мешканців станиці УГК витратив 353 785 крон, а утримання обійшлося в 113 498 крон¹⁹.

Управі УГК прямо підлягав Відділ опікування. Його завданням була, перш за все, безпосередня опіка емігранта в перші дні після прибуття: щоб емігрант отримав дах над головою, міг прохарчуватись, одягтися і отримати законний статус в ЧСР. Робота УГК не обмежувалась допомогою окремим людям, допомога надавалася й цілим товариствам, громадам. Відділ опікування складався з підвідділу реєстраційно-статистичного (облік емігрантів, їх реєстрація та зведення статистичних даних), підвідділів правової і матеріальної допомоги (відповідно – юридична допомога і допомога матеріальна (звичайна, або у вигляді позик, і забезпечення одягом і взуттям)) і переходною станиці у Празі.

Досить складним для українських емігрантів було питання правового становища. У Чехословаччині емігранти мали ряд

серйозних труднощів – вони не могли бути прийняті на державну службу, займались підприємництвом, наймались на фізичну роботу без одержання спеціального свідоцтва про “право на працю”. Обмежувалось також право на вільне проживання на Закарпатті і у Словаччині, де компактно проживало українське населення²⁰.

До Українського громадського комітету часто звертались емігранти з проханням допомоги у різноманітних юридичних справах. Іноді звертання пояснювалось елементарною відсутністю грошей, хоча частіше емігранти посилались на більшу довіру до УГК, ніж до офіційних органів. Практично щодня були звернення з проханням про видачу різних посвідчень, довідок, засвідчення копій, підписів і т. п. Для цього було створено спеціальну юридичну комісію, яка повинна була кваліфіковано розглядати всі юридичні справи.

Підвідділ Правно-матеріальної допомоги подав до Міністерства закордонних справ 2859 прохань про надання документів на право проживання. Для виготовлення необхідних документів було зроблено більше 20 тис. фотокарток на суму 25 953 крон. За перші три роки свого існування Український громадський комітет витратив на одяг, білизну та взуття для емігрантів 259 636 крон. Було видано позик на суму 34 628 крон²¹.

Організаційний відділ, створений в квітні 1922 р., мав у своєму підпорядкуванні Комісію допомоги селянству, Бюро праці і кілька переходових станиць. Комісія допомоги селянству дуже скоро перетворилась на цілий відділ, а згодом – в окреме статутне товариство “Українську селянську спілку в еміграції в ЧСР”, яка на 1 липня 1924 р. мала відділи в різних частинах країни і нараховувала 1500 членів. За сприяння Організаційного відділу Селянська спілка організувала кооперативні курси для селянства в Празі на 60 осіб та в Йозефові на 120 осіб, на яких давались знання з агрономії і сільськогосподарської техніки.

Однією з головних проблем для емігрантів була відсутність роботи, тому Український громадський комітет намагався якомога швидше влаштувати емігрантів на роботу. Перша група біженців отримала роботу вже через місяць після створення Комітету. Плідно працювало Бюро праці Українського громадського комітету: роботу отримували практично всі, хто звертався до УГК по допомогу. Необхідно наголосити, що до Бюро праці УГК звертались не лише емігранти в пошуках праці, а й роботодавці в пошуках робітників. Варто згадати лист Міністерства закордонних

справ ЧСР до УГК з проханням подати дані про безробітних емігрантів для можливості надання їм роботи в Південній Америці та у Франції²². Тобто ефективність роботи бюро визнавалась і чеською владою. З метою надання роботи емігрантам і допомоги одягом і взуттям новоприбулим, бюро праці створило шевську і кравецьку майстерні.

Організаційний відділ став ініціатором створення переходових пунктів в Жіліні і Ужгороді. Під опіку було взято еміграцію в Словаччині, для допомоги якій навіть було призначено окремого представника, що мешкав у Братиславі. Там була створена переходова станиця на 40 місць. Такі ж представники були призначені для опікування біженцями на Підкарпатті (місце перебування – Ужгород) і в Йозефові, де перебувала значна кількість біженців переважно з галицької армії. Відділом було підготовлено і видано довідник для емігрантів в ЧСР, в якому подавались відомості про українські та чеські установи, різні рекомендації, поради, а також невеликий словник найуживаніших чеських висловів та понять. Крім цього, Організаційний відділ підтримував відносини з провінційними емігрантськими організаціями, налагоджував відносини з емігрантськими організаціями інших народів, знайомив чеське громадянство з життям, господарством і культурою українського народу і т. п.

В 1921 р. в складі Українського громадського комітету було створено Секцію допомоги жінкам і дітям, яка займалась пошуками роботи для жінок і розсилкою анкетних листів в табори інтернованих з метою реєстрації українських дітей в еміграції. Після заснування Української господарської академії в Подєбрадах і поселення там значної кількості українців, секція поділилась на дві групи: празьку і подєбрадську. У вересні 1922 р. подєбрадською групою було відкрито притулок для дітей студентів. Заснуванням майстерні для пошиву українськими жінками білизни для студентів емігранти також завдячували подєбрадській групі. Восени 1922 р. Празькою групою було проведено благодійну акцію – серед українських громадян в Празі і Подєбрадах проведено збір пожертв на користь інтернованих, хворих на туберкульоз. Було зібрано 1134 крони, які й були надіслані хворим²³.

5 січня 1923 р. було проведено святкову ялинку для дітей, на якій були присутні 86 дітей. Діти незаможних батьків отримали в якості подарунків одяг, білизну, взуття, всі діти – пакунки з солодощами, меншим подарували іграшки, старшим вручено

книжки. Також до Юзефова для 60 дітей-таборян було надіслано 1800 крон на різдвяні подарунки. Секція надавала допомогу жінкам і дітям в розмірі до 200 крон. Таку допомогу за перші три роки було надано 46 разів²⁴.

Значна увага з боку Українського громадського комітету приділялась стану здоров'я емігрантів. Тому вже 12 серпня 1921 р. було створено Медично-санітарний відділ, який допомагав хворим, інвалідам, жінкам, дітям і непрацездатним. Причому кожний новоприбулий емігрант обов'язково проходив лікарський огляд в Медично-санітарному відділі, щоб уникнути розповсюдження різних хвороб. Завдяки такій увазі, за весь час існування Празької переходнової станиці не було жодного випадку епідемічних захворювань. Якщо хворий потребував лікування у шпиталі чи санаторії, Медично-санітарний відділ надавав або одноразову грошову допомогу або щомісячно певну суму на покращення харчування. Своєрідне ставлення було до інвалідів: Український громадський комітет вважав, що краще навчити інваліда якоїсь професії, ніж просто допомагати грошима. Тому їх прикріплювали до спеціальної майстерні, де навчали робити протези.

Варто відмітити, що багато в чому своїм успіхам Медично-санітарний відділ завдячував допомозі і підтримці Чеського Червоного Хреста, який усіляко підтримував всі плани Відділу.

З середини 1923 р. УГК було почато роботу для створення лікувального закладу для українських емігрантів, хворих туберкульозом. Вже 1 жовтня 1923 р. у м. Квасах в Підкарпатській Україні на висоті 600 м над рівнем моря, в долині р. Тиса був відкритий спеціальний санаторій. Санаторій являв собою двохповерхову будівлю, перший поверх якої займали кухня і кімнати для обслуговуючого персоналу, на другому були кімнати для хворих, їдальня, бібліотека. Спеціально створена лікарська комісія виробила відповідний перелік страв, який за кількістю вітамінів і калорій повинен був задовольнити вимоги медицини по лікуванню туберкульозу. Студенти, які перебували в цьому закладі на лікуванні, мали безплатне харчування, їм оплачувався проїзд туди й назад, вони отримували щомісячно 30 крон "кишенькових грошей". За час перебування в санаторії вони не отримували стипендії, вона йшла на покриття частини видатків на їх лікування і харчування²⁵. Причому бідні емігранти направлялись до санаторію безкоштовно, за кошти УГК, а в санаторії отримували все, як і інші хворі.

Робота УГК не обмежувалась територіальними рамками ЧСР. Завдяки зусиллям УГК в 1921 р. було створено спеціальну комісію, яка висилала посилки (літературу, одяг, харчі) українським вченим у Київ і Харків. В 1924 р. при Комітеті працювало Товариство допомоги українським культурним силам, яке для своєї діяльності збирало фонди шляхом пожертв.

Значну роботу проводив Український громадський комітет в культурно-освітній роботі з метою психологічної адаптації, здобуття емігрантами необхідної освіти. У вересні 1921 р. було створено Культурно-освітній відділ, основним завданням якого було створення і розвиток українських наукових і шкільних установ в ЧСР, догляд за бібліотекою-читальнею, що була створена після заснування УГК і розташовувалась у будинку Українського громадського комітету, допомога новоствореним культурно-освітнім організаціям. Зокрема, відділ надав допомогу у розмірі 2 тис. крон празькому товариству "Кобзар", яке ставило своєю метою пропаганду українських пісень та дум. Товариством були організовані курси гри на бандурі в Празі та Подебрадах²⁶.

Українські громадяни, зареєстровані в Українському громадському комітеті, мали можливість користуватись книжками бібліотеки, створеної при Культурно-освітньому відділі. На 1 липня 1924 р. бібліотека містила 6 087 назв книжок та журналів. Крім того, Відділом було створено ще одну бібліотеку Українського громадського комітету при перехідній станиці в Празі. Дублікати книжок навіть висилались Українській Академії Наук в Київ.

При Культурно-освітньому відділі проводилися курси чеської, італійської та німецької мов, а також курси стенографії. За сприяння Культурно-освітнього відділу читались лекції, доповіді й реферати з різних тем.

Важливою складовою культурно-просвітницької роботи була видавнича діяльність. УГК активно сприяв створенню нових українських видавництв і намагався підтримувати ті, що вже існували. Окремим авторам надавались стипендії від Українського громадського комітету. Розширення видавничої діяльності УГК призвело до створення окремого Видавничого відділу, який сконцентрував всю роботу, пов'язану з друкарською справою.

Для ознайомлення українських громадян з діяльністю УГК 15 жовтня 1923 р. було створено Пресове бюро. Крім інформаційної діяльності, Пресове бюро постачало газети для установ УГК і допомагало Видавничому відділу і Українському громадському видавничому фонду. На початковому етапі своєї діяльності

Український громадський комітет видавав журнал “Громадський вісник”, згодом інформаційним органом комітету став журнал “Нова Україна”. Але через певні обставини УГК припинив роботу з цим журналом і з 1924 р. власного періодичного видання у УГК не було.

УГК був організатором, а його члени – безпосередніми учасниками багатьох концертів, виставок, наукових лекцій, з’їздів і т. п. Представники УГК брали участь також у міжнародних науково-культурних акціях²⁷.

Важливу роль у житті українських емігрантів в Чехословаччині відіграла “Українська Хата”, яка стала центром культурно-громадського життя українців в Чехословаччині. “Українська хата” була заснована в березні 1923 р. з метою “утворити місце відпочинку і єднання української еміграції, допомогти задоволенню її культурно-просвітніх потреб, уможливити розумні розваги, дати дешеву, здорову, по можливості національну їжу серед свого оточення”²⁸. Крім бібліотеки, згаданої вище, тут знаходились читальня, кіоск для продажу книжок, їдальня з буфетом. В приміщенні “Української хати” влаштовувалися лекції, концерти, відбувалися зібрання, диспути, свята і т. п. Причому “Українська Хата” користувалася популярністю не лише в українських емігрантів – для своїх потреб її використовували також грузинські та білоруські організації.

Однією з перших культурно-освітніх установ, відкритих УГК, була Українська господарська академія в Подебрадах, створена у червні 1922 р. Значну роль відіграли також Український вищий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова в Празі, Українські матуральні курси в Подебрадах (згодом були перенесені до Праги й перетворені на гімназію), Матуральні курси в Йозефові та ін. Оскільки УГК не міг надати можливість навчатися всім бажаючим, чимало зусиль було докладено для того, щоб українських емігрантів приймали до чеських вищих і середніх навчальних закладів, на фахові курси. Загалом через Культурно-освітній відділ отримали можливість навчатись 1812 українських емігрантів. Український громадський комітет забезпечував студентів і учнів усім необхідним для навчання, оплачував стипендії, транспортні витрати, піклувався про проживання. До липня 1924 р. 96 українських вчених, письменників отримали науково-літературні стипендії, що надавались УГК²⁹.

Для розгляду питань, пов’язаних з Українською господарською академією (заснованою в травні 1922 р.), Українським громадсь-

ким комітетом було створено, як зазначалося, відповідну Адміністративно-господарську комісію в справах Української господарської академії. Завдяки роботі цієї комісії, більшість студентів Академії була забезпечена стипендіями, а частина отримувала стипендії від Чесько-Українського Комітету такого ж розміру, як і студенти чеських вищих навчальних закладів. Також Комісія закупила значну кількість одягу, білизни і т. п., що надавалась у борг, з виплатою протягом 10 місяців, причому розмір боргу міг сягати до 1000 крон. Було також створено два інтернати (на 50 і на 20 місць), де могли проживати студенти до того часу, поки не знайдуть собі постійного житла. При Академії було влаштовано амбулаторій для лікування студентів і академічного персоналу.

Всього при Українській господарській академії існувало близько півсотні наукових, громадських, культурно-просвітніх, мистецьких і спортивних організацій. Для надання матеріальної допомоги студентам Академії існували дві офіційні установи – Комітет допомоги студентам і Благодійний комітет.

Для тої частини молоді, яка опинилась за кордоном і не мала середньої освіти, але бажала навчатись в УГА, в Подєбрадах при Академії в 1922 р. було організовано вже згадані піврічні матуральні курси для отримання середньої освіти. За рік роботи їх закінчили і вступили до різних навчальних закладів 113 осіб³⁰. З початку серпня 1923 р. матуральні курси з Подєбрад було перенесено до Праги і перетворено на трирічну реальну гімназію для дорослих, а після переїзду дітей з Каліша – в звичайну гімназію³¹.

7 липня 1923 р. Український громадський комітет презентував нову культурну установу – Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова. Від УГК Інститут перебував у повній залежності аж до 1925 р., коли його було відокремлено і всі повноваження перейшли до професорської ради та її органів, а Інститут було безпосередньо підпорядковано чеським міністерствам.

Крім своєї безпосередньої роботи, академічний персонал Інституту активно займався літературно-видавничою та науковою діяльністю. Найяскравіше це проявилось у публікації інститутських курсів та підручників. Спочатку видання підручників було доручено окремій видавничій комісії, а пізніше – передано спеціальному видавничому товариству “Сіач”, заснованому професорами та студентами Інституту 17 травня 1924 р. Товариство мало

забезпечити потреби Інституту виданням українських книг наукового змісту, підручників. “Сіяч” працював завдяки членським паям та субсидіям Інституту, яких було отримано на суму 104 183 крони³². На ці гроші було видано 44 книги в кількості 5506 примірників. Своїми виданнями “Сіяч” обмінювався як з українськими, так і з іноземними установами, надсилав у радянську Україну. Товариство також брало участь у книжкових виставках.

Науковим органом Інституту були “Праці” його професорів, яких було видано три наукові збірники. Першим науковим товариством при Інституті, в якому проводилась наукова праця, було Товариство ім. Г. Сковороди, засноване в 1924 р. Згодом було створено ще ряд організацій.

В найбільш складному становищі в еміграції перебувало студентство. Не втративши безпосереднього зв'язку з подіями, що відбувались в Україні, воно змушене було пристосовуватись до умов еміграційного життя. Невизначеність становища, в якому перебувала українська молодь за кордоном, призвела до невизначеності політичних поглядів студентства, яке підтримувало нерідко протилежні гасла. Песимістичний настрій був характерний для еміграції в цілому. Так, один празький студент писав: “Життя прибрало специфічно емігрантський характер і обмежилось своїми дрібними, звичайно жолудковими, товариськими інтересами того міста, де даний гурт людей живе”³³. Настрої песимізму й розчарування після невдачі української національно-визвольної боротьби та пристосування до типово емігрантських умов життя зробили на деякий час пануючими серед студентів такі гасла, як аполітичність, академізм та професіоналізм. Вчитися, якомога більше скласти іспитів, якнайскоріше одержати диплом, – такими були головні життєві інтереси українських студентів в еміграції. Другий президент Центрального союзу українського студентства Ігор Федів так писав про ті роки: “... Студентство як однорідна цілість майже не існує. Воно розбито ідеологічними, політичними та іншими поглядами на дуже численні гуртки”³⁴. Не дивно, що УГК проявляв до проблем молоді неабияку увагу: надавав житло, допомагав продуктами за мінімальну плату, допомагав в отриманні стипендій від чеського уряду. Активністю відзначалась діяльність УГК по створенню студентських організацій з метою відстоювання інтересів молоді.

Таким чином, у справі соціальної адаптації українських емігрантів на теренах Чехословацької держави Українським громадським комітетом було проведено значну роботу. Тут варто

навести цікаву думку Симона Наріжного, який стверджував: “оглядаючи в цілому діяльність Комітету, треба признати, що наслідки її були корисними не тільки безпосередньо для самої української еміграції, а деякі почини також і в загальнонаціональному відношенні, і то особливо в галузі культурно-просвітній”³⁵. Така діяльність Українського громадського комітету була б неможливою без широкої підтримки і доброзичливого ставлення з боку як офіційних, так і неофіційних кіл чехословацького народу. Розчаровані, розбиті, загнані, переслідувані, зневірені, часто покривджені й озлоблені українські емігранти після блукань по світу потрапляли до ЧСР, де з перших днів зустрічали людяне відношення з боку місцевого населення. УГК піклувався про українських громадян – надавав притулок, продукти, одяг, допомагав у працевлаштуванні або допомагав вступити до якогось навчального закладу чи займатись науково-культурною діяльністю. Український громадський комітет своєю діяльністю допоміг не одній тисячі емігрантів досягти певного матеріального рівня, таким чином сприяючи громадсько-політичному і культурному вихованню української еміграції в ЧСР. Завдяки діяльності УГК в українських емігрантів відроджувалося внутрішнє почуття солідарності, віра в людей і громадянська дисципліна. Вони переконувались, що люди організовані, пов’язані між собою почуттям громадянського обов’язку й дисципліни навіть у скрутних обставинах не тільки не гинуть самі, а й допомагають рятуватись іншим; переконувались, що організованість, віра в свою справу, взаємна допомога, твердість в обстоюванні своїх ідеалів за будь-яких обставин є запорукою перемоги та порятунку як кожного зокрема, так і цілої нації.

¹ Див.: Виднянский С. Украинская эмиграция в межвоенной Чехословакии: результаты и перспективы научных исследований на Украине // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы проведенных исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов. Прага, 14-15 августа 1995 г. Сборник докладов. – Прага, 1995. – С. 151-152.

² Кугутяк М. Діяльність Українського Громадського Комітету в Чехословаччині // Українська еміграція. Історія й сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади. – Львів, 1992. – С. 309-315.

³ Мушинка Олесь. Украинский общественный комитет в Чехословакии и его роль в развитии украинистики // Russka a ukrajinska emigrace v

- CSR v letech 1918-1945 (sbornik studii–2). – Praha, 1994. – s. 41-45.
- ⁴ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Прага, 1942. – Ч. 1.
- ⁵ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999.
- ⁶ Енциклопедія українознавства. Т. 11. Додатки. – Мюнхен, 1985 – С. 140.
- ⁷ Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1991. – С. 475.
- ⁸ Slovansky prehled. – 1930. – Р. 124.
- ⁹ Потульницький В. Нариси з української політології (1919-1991). – Київ, 1994. – С. 54.
- ¹⁰ Нова Україна. – 1922. – Ч. 1. – С. 17.
- ¹¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Ч. 1. – Прага, 1942. – С. 72.
- ¹² Сладек З. Русская эмиграция в Чехословакии: развитие “русской акции” // Славяноведение. – 1993. – №4. – С. 32.
- ¹³ С. В. Віднянський. Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 3. – К., 1993. – С. 42.
- ¹⁴ Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – Київ, 1994. – С. 51
- ¹⁵ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР. 7/VII.1921 – 7/VII.1924. – Прага, 1924. – С. 6.
- ¹⁶ Мушинка Олесь. Украинский общественный комитет в Чехословакии и его роль в развитии украинистики // Russka a ukrajinska emigrace v CSR v letech 1918-1945 (sbornik studii–2). – Praha, 1994. – s. 41-45.
- ¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3801. – Оп. 1. – Спр. 627. – Арк. 217.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР. – С. 20.
- ²⁰ ЦДАВО УКРАЇНИ. – Ф. 3563. – Оп. 1. – Спр. 48. – Арк. 8.
- ²¹ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР. – С. 18.
- ²² ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 13.
- ²³ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР. – С. 72.
- ²⁴ Там само. – С. 75.
- ²⁵ Там само. – С. 64.
- ²⁶ ЦДАВО України. – Ф. 3801. – Оп. 1. – Спр. 618. – Арк. 16.
- ²⁷ ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 1.
- ²⁸ Три роки праці Українського громадського комітету в ЧСР. – С. 59.
- ²⁹ Там само. – С. 30.
- ³⁰ Там само. – С. 57.
- ³¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – С. 79.

-
- ³² Симон Наріжний. Вищі українські школи в Чехії. Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова в Празі // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. Україна-Чехія. Ч. 2. – К., 1999. – С. 165.
- ³³ О.М.Вагіна. Студенти-українці в еміграції в європейських країнах (1918-1939) // Наукові праці історичного факультету Запорізького держ. університету. Вип. IV. Запоріжжя: "Просвіта", 1998. – С. 77.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – С. 79.